

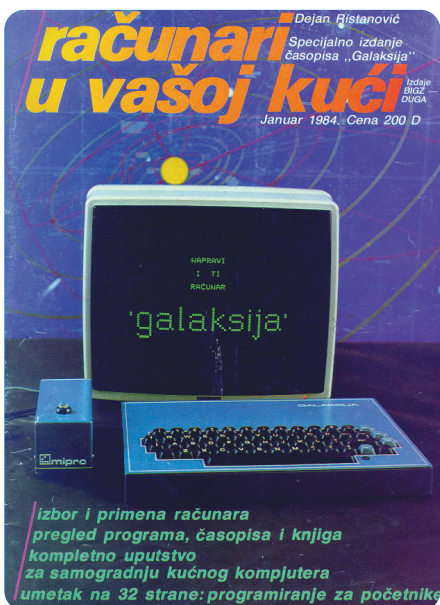
Dejan Ristanović

Nostalgija osamdesetih

Dejan Ristanović, beogradski novinar, računalima se bavi gotovo trideset godina - i vidio je štošta, a sjećaju ga se mnogi. Jedan je od najplodonosnijih autora na ovim prostorima; objavio je na desetine knjiga i stotine članaka u različitim časopisima, a specijalno za *pc chip* govori o računalnoj revoluciji na ovim prostorima, starim računalima i poslovnim uspjesima...

Razgovarao: Davor Konjikušić

Snimio: Milan Ilić

▲ "Računari u vašoj kući", prvi broj časopisa Računari izašao je u siječnju 1984. godine. Na naslovnoj strani je računalo Galaksija

Dok su ulicama Zagreba početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća odjekivali zvuci Filma, Prijavog Kazališta i Haustora, a beogradskim pločnicima zvuci Idola, Električnog orgazma i svih ostalih bendova "novog vala", neki drugi dečki su pod slabom svjetlošću žarulja radili posve drukčije stvari. Daleko od osmijeha djevojčica i gužve, dečki su lemili, sklapali i izrađivali računala, donoseći, kao i njihovi glazbeni suvremenici, nešto novo - novi val u tehnološkom i računalnom životu. Tih godina u bivšoj Jugoslaviji pojavila su se prva računala napravljena isključivo u *do it yourself* izvedbi.

Jedan od tih ljudi, koji je već skoro trideset godina na području računalne djelatnosti, je i Dejan Ristanović. Mnogi ga se sjećaju ponajviše kao urednika Računara, časopisa koji je bio

svojevrsni pionir u sferi računalnog tiska u bivšoj Jugoslaviji. Jedan je od najplodonosnijih autora na ovim prostorima objavio je na desetine knjiga i stotine članaka u različitim časopisima. Danas živi i radi u Beogradu, gdje je urednik i vlasnik jednog od najpopularnijih računalnih magazina, PC Press, te vlasnik Internet *providera* SezamPro, jednog od vodećih u Srbiji. Specijalno za *pc chip* Dejan Ristanović govori o računalnoj revoluciji na ovim prostorima, starim računalima i poslovnim uspjesima.

Prije više od 25 godina, točnije 1979. godine, došao si po prvi put u kontakt s računalima i do danas se od njih nisi razdvojio.

Te 1979. godine imao sam džepno računalo Texas Instruments 58. Kada sam ga kupio, nisam u potpunosti znao što sam zapravo uzeo.

Uputstva su bila na talijanskom jeziku i cijelo ljeto sam buljio u njega dok na kraju nisam otkrio sve njegove tajne. Odmah sam zavolio programiranje i počeo sam s pisanjem programa, a kasnije sam ih objavljivao i u nekim stranim časopisima. Davne 1981. godine u časopisu Galaksija dao sam inicijativu da se pokrene klub korisnika džepnih računala, jedina koje je čovjek u to vrijeme sebi mogao priuštiti.

Jedan ste od prvih koji je u bivšoj Jugoslaviji počeo pisati o računalima. Uopće, kako ste uspjeli pokrenuti specijalizirani magazin o računalima kada ljudi nisu ni znali o čemu se zapravo radi?

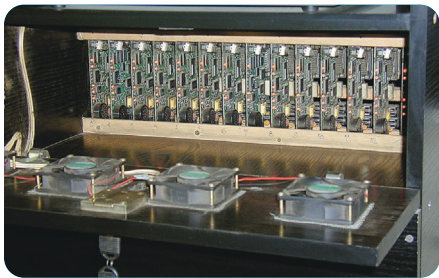
Još dok sam bio u gimnaziji kao običan čitatelj pisao sam magazinu Galaksija, koji se deklarirao kao magazin za popularizaciju znanosti. Ne

znam postoji li i danas ijedan časopis po koncepciji sličan tadašnjoj Galaksiji. U to vrijeme Galaksija je pisala o računalima specijaliziranim za šah i o nekim drugim igrama. U pismu koje sam poslao redakciji Galaksije predložio sam da nešto napišu o tada u svijetu popularnim računalima. Njihov tadašnji urednik dr. Vladimir Ajdačić me je pozvao da nešto napišem o temi koju sam predložio i u siječnju 1981. godine objavio sam svoj prvi tekst. U to vrijeme pojavila su se Sinclair računala ZX 81 i kasnije Spectrum, a u svijetu je počinjao ozbiljan računalni bum. Nekada smo se kao ljubitelji džepnih računala okupljali na Fakultetu elektrotehnike i bilo je svjetsko čudo vidjeti nekog nepoznatog na ulici kako priča o računalima. Danas i djevojke po kafićima pričaju o Internetu.

Ljudi su tada dobivali informacije uglavnom iz stranog tiska. Na osnovi tih popularnih informacija počeli su shvaćati da računala dolaze i da će postati veoma bitna. U ljeto 1983. godine u Galaksiji smo razmišljali o kreiranju specijalnog izdanja o računalima. Za nekoliko mjeseci trebao sam pripremiti to izdanje. Istovremeno je Voja Antonić konstruirao domaće računalo koje je nazvao po magazinu Galaksija. Putez magazina Galaksija ljudi su mogli kupiti matičnu ploču i još neke dijelove, koje su mogli kasnije kod kuće sastaviti i tako napraviti računalo. Nastanak prvog domaćeg računala bila je ideja i povod za specijalizirano računalno izdanje - Računare u vašoj kući. Pojavio se ogroman interes za računalo Galaksija i oko osam tisuća ljudi iz svih republika bivše Jugoslavije naručilo je dijelove.

U kojoj republici bivše Jugoslavije je tijekom osamdesetih bilo najrazvijenije tržište računala?

Gotovo svaka republika je imala vlastiti razvoj računala, bilo u privatnoj ili državnoj izvedbi. U Sloveniji su tvrtke Iskra i Tovarna Meril bile pioniri na polju proizvodnje računala. Pokrenuli su jedan ambiciozan projekt i napravili neku vrstu klonu DEC-ovog PDP računala; konstruktor je bio Marijan Miletić. Na kraju od toga nije ništa ispalo jer je računalo vjerojatno bilo preskupo za širu populaciju. U Hrvatskoj, točnije u Varaždinu, napravljena su po ugledu na Apple dva računala nazvana Galeb i Orao. Mislim da se dobrim dijelom radilo o originalnom razvoju Mire Kocijana. U Srbiji je domaće računalo Galaksija postiglo najveći uspjeh, mada je bilo još nekih projekata poput Lole 8. U to vrijeme se dosta vrludalo s idejama, a u svijetu je također bio velik broj nekompatibilnih računala. Svako je pravio nekakav svoj projekt, a još uvijek nije postojao PC, koji bi uvjetno rečeno ujedinio sve

▲ Ormar s modemima korištenim u prvim danima SezamaPro. Dosta toga je napravljeno po principu "sam svoj majstor"

projekte. Bilo je to vrijeme mlade industrije koja još uvijek tražila sebe.

Tipkovnice za samogradnju Galaksije je u to vrijeme proizvodio Institut za vakuumsku tehniku iz Ljubljane, a matične ploče Zvonko Juras iz Istre. Ljudi su po cijele dane i noći sklapali kupljeni hardver i od toga je svašta ispadalo. Ne vjerujem da je velik broj ljudi u potpunosti primijenio Galaksiju i slična računala.

Gotovo svaka republika je imala vlastiti razvoj računala, bilo u privatnoj ili državnoj izvedbi. U Sloveniji su tvrtke Iskra i Tovarna Meril bile pioniri na polju proizvodnje računala. Pokrenuli su jedan ambiciozan projekt i napravili neku vrstu klonu DEC-ovog PDP računala

Obavezna nostalgija

Ako nije bila velika uporabna vrijednost tih računala, što se uopće s njima moglo napraviti?

Na tim računalima mogao se igrati šah i naravno druge igrice, koje su u odnosu na ove danas vizualno bijedne. Ipak nisu bile ništa manje zarazne i zanimljive za igranje. Ljudi su programirali na Basicu i pravili neke programe poput onih za računanje utrošene struje. Ipak, sve je bilo suviše komplicirano jer su se podaci snimali na kasete i kasnije je trebalo dosta vremena da se ponovno učitaju. Realno govoreći, nije postojala mogućnost poslovne primjene. Istovremeno, ne znam nikoga tko se tog perioda ne sjeća s nostalgijom. Sastavljanje računala po cijele noći, lemljenje *jumpera*, igranje Jumping Jacka, pa podešavanje azimuta glave kasetofona...

Što se moglo pronaći od računalnog tiska u to vrijeme?

U siječnju 1984. godine izdali smo specijalizirano izdanje Računari u vašoj kući, što je bilo prvo takvo izdanje u cijeloj bivšoj Jugoslaviji. Interes za naše izdanje je bio toliko velik da je

cjelokupna tiraža dotiskana nekoliko puta. Što je još važnije, pokrenuli smo priču o računalima u medijima. Svaki drugi dan gostovali smo na različitim televizijskim postajama i uvijek su me pitali dva ista pitanja: što je to računalo i kako se ono može koristiti. Čak je i vlast dopustila uvoz računala pod pritiskom računalnog buma. Iako ljudi nisu puno znali o računalima, stvarala se svijest o tome kako su računala jako važna, što je bilo veoma dobro. U proljeće iste godine u Sloveniji je pokrenut magazin Moj Mikro, a kasnije je dobio i izdanje na srpskom jeziku. I mi smo napravili magazin Računari, Moj Mikro nam je bio jaka konkurencija. Izdavačka kuća Politika je nedugo zatim izdala Svet kompjutera, koji je bio okrenut drukčijoj publici, onoj koju su najviše zanimale igre i zabava, te nije aspirirao prema nekim ozbiljnijim primjenama računala. U Hrvatskoj je postojao časopis SAM koji je izlazio mnogo prije Računara, a koji je u sredini imao dodatak, uvjetno povezan s računalima. Kasnije su također u Hrvatskoj osnovani časopisi Trend i MR (Mala računala), koji je izašao tek u nekoliko brojeva.

Zanimljivo je da su tadašnji Računari dospjeli čak i u ruke državnih cenzora.

U to vrijeme je bila standardna procedura da se svako tiskano izdanje šalje u policiju. Ljudi koji su pregledavali Računare nisu imali pojma o tome što su računala. Mnogo godina kasnije upoznao sam inženjera kojeg su pozvali da pregleda Računare i vidi ima li u tekstovima što protivno interesima radničke klase. Naravno, taj čovjek je bio dovoljno razuman i objasnio je ostalim cenzorima kako mi radimo sjajnu stvar.

Poslije Računara druga bitna stvar u tvom životu je nastanak Sezama, najuspješnijeg BBS sustava u Srbiji. Kako je taj BBS zapravo nastao?

Selimo se sada u 1989. godinu, kada računalna komunikacija postaje tema, kao što su početkom osamdesetih to bila prva računala. Tržište je još uvijek nerazvijeno, ali odavno su se već pojavila osobna računala. Moj prijatelj Zoran Životić i ja počeli smo intenzivno razmišljati što bismo mogli napraviti na tržištu komunikacija. U to vrijeme postajalo je nekoliko BBS-ova. U Zagrebu su postojala dva BBS sustava: Zagreb

U to vrijeme je bila standardna procedura da se svako novinsko izdanje šalje u policiju. Ljudi koji su pregledavali Računare nisu imali pojma o tome što su računala. Mnogo godina kasnije upoznao sam inženjera kojeg su pozvali da pregleda Računare i vidi ima li u tekstovima što protivno interesima radničke klase

BBS i MIPS. Intenzivno smo surađivali s Darkom Bulatom, sysopom Zagreb BBS-a. Ne sjećam se točno koji, ali jedan od tih BBS-ova imao je odvojenu telefonsku liniju koja je radila po cijeli dan, što je u to vrijeme bilo ravno svjetlom čudu. Životić je razvio cjelokupan softver za BBS i opredijelili smo se da to bude prije svega konferencijski sustav. Kada smo počeli s radom, zainteresiranost je bila ogromna. Pojavom Ante Markovića 1990. godine, kada je počelo otvaranje privatnih tvrtki, odlučili smo početi s komercijalnim radom. Radili smo na tri linije i pretplata za godinu dana je iznosila oko 100 njemačkih maraka. Tijekom svih kasnijih godina Sezam je bio jedna svijetla točka gdje se vodila slobodna diskusija i odakle se mogla čuti kritika tadašnjeg režima. Kasnije smo za Sezam i uvođenje Interneta dobili solidne garancije i od Europske unije.

Iz Sezama je vremenom nastao SezamPro, danas jedan od vodećih Internet providera u Srbiji. Kako ste uspjeli prijeći taj put od jednog malog BBS-a do velikog providera?

Zahvaljujući časopisu Računari BBS Sezam postao je popularan. Donekle je bilo i dobro što je Sezam bio dio Računara, koji su opet bili dio kompanije BIGZ (Beogradsko izdavačko-grafičko poduzeće). Vremenom smo ipak shvatili kako je Sezamu potrebno zdravije okruženje u kojem neće tavoriti. Odustali smo od svega što je ostalo u BIGZ-u i stvorili smo novu privatnu tvrtku. Većina korisnika je shvatila što se desilo i dobar dio njih prešao je na naš novi sustav. Znali smo da se trebamo okrenuti prema Internetu i da je vrijeme BBS-ova djetinjstvo. SezamPro je jedan od prvih sustava koji je krenuo s Internetom, ali u početku nismo imali dovoljno kapitala da bismo konkurirali najvećim providerima na tržištu. Vremenom se Telekom Srbija probudio iz desetogodišnjeg sna, što nam je dosta pomoglo, a shvatili smo i značaj propagande u koju smo jako puno ulagali. Istovremeno smo poslije Računara osnovali privatni časopis PC Press koji izlazi već skoro deset godina, tijekom kojih smo izdali više od 100 brojeva.

U poslu vezanim za računala si skoro već trideset godina. Na što danas gledaš s najviše nostalgije?

Na vrijeme dok je svaki bajt programa bio dragocjen. Sjedio se i radilo po dva-tri sata samo kako bi se neki dio programa optimizirao i time uštedjelo nekoliko bajtova. Tadašnje vrijeme je bilo potpuno drugačije od ovog kada service packovi imaju 300 MB. Razumijem Billa Gatesa dok danas priča kako je bilo napraviti

prvi Basic i utrpati ga u 4 kB. Dok je Voja Antonić pravio Galaksiju i dok sam mu pomagao, najviše posla je bilo oko optimiziranja Basica. Antonić je uzeo tada već čuveni optimizirani Gatesov Basic i dodatno ga optimizirao, pa je pored njega u računalo stao linijski editor, podrška za video, data liste. Bilo je to zanimljivo vrijeme.

Intelektualne igrčke

Na svojim počecima fetiš ti je bila Rubikova kocka. Čak si napisao i knjigu o tome.

Volim intelektualne igrčke. Kada se pojavila Rubikova kocka, bio sam u gimnaziji i u to vrijeme je nitko nije znao složiti. Odlučio sam tada napisati neki program koji bi pronalazio rotacije i rješenja za slaganje. Bio sam među prvima koji je složio tu kocku i pozvali su me iz redakcije Galaksije da napišem tekst o tome. Bilo je čak i protesta protiv otkrivanja rješenja slaganja kocke, jer su se prodavači bojali da kocku nitko neće kupiti ako je svi znaju riješiti. Kasnije sam napisao i knjigu s formulama. Rubikova kocka je bila izuzetno popularna. Po prvi put su i matematičari postali popularni kod cura.

Kako ti se čini današnje softversko tržište u Srbiji?

Microsoft je prije točno dvije godine pokrenuo kampanju za legalizaciju softvera, a prije toga gotovo da nije bilo tržišta, jer je sav softver bio piratiziran. Microsoft je napravio veliku i uspješnu kampanju, a kasnije i neke tvrtke poput Adobea i Corela. Ljudi su na početku dobili velike popuste na licence za korištenje softvera, koje bi trebale isticati sljedeće godine. Poslije toga ćemo vidjeti kako će ići razvoj tržišta.

Prošla srbijanska vlada je govorila kako Srbija treba postati IT gigant u Regiji, a povučeno je i nekoliko popularnih poteza poput ukidanja carine na uvoz softvera i hardvera. Ima li šanse da do toga i dođe?

Mislim da još uvijek nema jasnih pokazatelja da će se nešto slično dogoditi u skorijoj budućnosti. Uskoro se prelazi na PDV (porez na dodatnu vrijednost) kojim su praktično

ponovno ukinute povlastice na promet računala i programa. Povlašteni su ponovno jedino hrana, novine i još nekoliko stvari. Ipak, moguće je da do primjene novih zakona još uvijek bude izmjena i vraćanja povlastica.

Kako ti se danas čini IT sektor u Regiji?

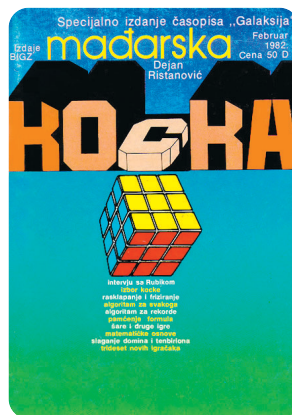
Sva tržišta u regiji su sličnih dimenzija, problema i dilema. U Srbiji smo hendikepirani zbog činjenice da nam je velik broj visokoobrazovanih ljudi otišao u Kanadu, Europu, Australiju, SAD. Tako da na malo preostalih ljudi ima previše posla. Neke zablude smo izbjegli, jer smo ih već vidjeli kod drugih, što je možda mala komparativna prednost. Možemo učiti na tuđim iskustvima. Svuda su problemi slični: nedostatak novca za investiranje, modernizacija već postojećih informacionih sustava, lokalizacija softvera.

U čemu je bio najveći društveni značaj časopisa Računari?

Računari su se prvi pojavili na tržištu i uveli su desetine tisuća ljudi u jednu novu oblast, sudjelujući u pokretanju računalnog buma. Tijekom deset godina nalazili su snage da vode naprijed - na tržištu preplunom hobističkih kućnih računala okrenuli su se PC standardu, na prevladavajuće piratskom tržištu odrekli se oglasa u kojima je nuden nelegalni softver... Računari i ostali računalni časopisi bili su tijekom osamdesetih i devedesetih godina važan katalizator promjena na domaćoj računalnoj sceni.

Baviš se i novinarstvom i programiranjem. Što si ti zapravo, novinar ili programer?

Prošao sam priličan put za 25 godina. Po školovanju (Matematička gimnazija i Elektrotehnički fakultet) i prvim interesima inklinirao sam razvoju softvera, nekad sam baš puno programirao. Osim toga sam i puno pisao, po čemu sam vjerojatno najpoznatiji - petnaestak knjiga, možda 1500 tekstova... Danas i za jedno i za drugo imam manje vremena, uglavnom se bavim uređivanjem časopisa, vođenjem tvrtki. Obično kažem da mi je glavni alat prvo bio editor, onda Word (odnosno WordPerfect) a sada većinu vremena provodim u Outlooku.

▲ "Mađarska kocka", knjžica o Rubikovoj kocki koju je Ristanović napisao 1982. godine